

مؤلفه‌های والدگری دوره نوجوانی مبتنی بر منابع اسلامی

سید عباس ساطوریان^۱، محمدرضا احمدی^۲، حمید رفیعی هنر^۳، کارینه طهماسیان^۴

چکیده

پژوهش حاضر با هدف شناسایی مؤلفه‌های والدگری دوره نوجوانی بر اساس منابع اسلامی به روش ترکیبی انجام شد. در بخش کیفی پژوهش نخست، با استفاده از روش داده‌بنیاد و براساس واحد تحلیل معنایی، منابع اسلامی بررسی شد و از میان بیش از ۵۰۰ گزاره اسلامی، با توجه به اصل اشباع ۱۶۶ گزاره انتخاب گردید که با تحلیل گزاره‌ها، ۱۹۴ کد باز، ۸۸ کد محوری و ۱۸ کد انتخابی به دست آمد. در بخش کمی پژوهش، میزان مطابقت کدهای محوری با کدهای باز و گزاره‌ها، همچنین میزان مطابقت کدهای انتخابی با کدهای محوری و گزاره‌ها توسط متخصص تأیید شد. مطابق نتایج پژوهش، مؤلفه‌های والدگری اسلامی اکتشاف شده عبارتند از: پذیرش و اعمال مسئولیت والد در برابر فرزند، مراقبت و هدایت‌گری، تدریجی بودن والدگری، درک توان نوجوان، توجه و تأمین سلامت جسمی و نیازهای مالی، کمک به کامل شدن هویت (در ابعاد دینی، اخلاقی، اجتماعی، شغلی و جنسی، رابطه عاطفی، عدالت، واگذاری مسئولیت‌ها به نوجوان)، تقویت و تنبیه‌گری، تکریم و احترام، الگودهی و بیان مستدل.

واژگان کلیدی: والدگری، دوره نوجوانی، منابع اسلامی، روان‌شناسی اسلامی،

روش داده‌بنیاد.

نوع مقاله: پژوهشی تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۱۲/۱۵ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۰/۰۳/۰۱ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۳/۲۴
۱. دکتری روان‌شناسی عمومی، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)، قم، ایران. (نویسنده مسئول)

Email: sabbas67@gmail.com

۲. استادیار روان‌شناسی، عضو هیئت علمی گروه روان‌شناسی، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)، قم، ایران.
Email: m.r.Ahmadi313@gmail.com

۳. استادیار روان‌شناسی، عضو هیئت علمی پژوهشکده اخلاق و معنویت، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، قم، ایران.
Email: hamidrafii2@gmail.com

۴. استادیار روان‌شناسی، عضو هیئت علمی دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران.

Email: ktahmassian@yahoo.com

The Components of Parenting of Adolescence Period Based on Islamic Sources

Seyed Abas Satourian¹, Mohammad Reza Ahmadi², Hamid Rafiei Honar³, Karineh Tahmasian⁴

This research was conducted with the aim of identifying the components of parenting of adolescence period based on Islamic sources by the mixed methodology. In the qualitative phase, Islamic sources were reviewed using the grounded theory on the basis of semantic analysis. Among more than 500 Islamic propositions (according to the saturation principle), 166 propositions were selected. After analyzing them, 194 open codes, 88 axial codes, and 18 selective codes were gained. In the quantitative phase, the degree of conformity of the axial codes with the open codes and propositions, as well as the degree of conformity of the selective codes with axial codes and propositions, was confirmed by experts. According to the results, the components of Islamic parenting extracted are as follows: acceptance and parents' responsibility for children, care and guidance, gradual parenting, understanding adolescents' ability, attention and providing physical health and financial needs, helping to complete the identity (in the religious, moral, social, occupational and sexual dimensions, emotional relationship, justice, and assigning responsibilities to the adolescents), strengthening and punishing, respecting, modeling, and reasoned expression.

Keywords: parenting, adolescence period, Islamic sources, Islamic psychology, grounded theory.

Paper Type: Research

Data Received: 2021 / 03 / 05 **Data Revised:** 2021 / 05 / 22 **Data Accepted:** 2020 / 06 / 14

1. Ph.D in Psychology, Imam Khomeini Education and Research Institute, Qom, Iran. (Corresponding Author)

Email: sabbas61@gmail.com

2. Assistant Professor of Psychology, Faculty Member of Imam Khomeini Education and Research Institute, Qom, Iran.

Email: m.r.ahmadi313@gmail.com

3. Assistant Professor of Psychology, Faculty Member of Islamic Sciences and Culture Academy, Research Institute of Ethics and Spirituality, Qom, Iran.

Email: hamidrafi2@gmail.com

4. Assistant Professor of Psychology, Faculty Member of Shahid Beheshti University, Tehran, Iran.

Email: ktahmassian@yahoo.com

۱. مقدمه

به فرایند حمایت و ارتقای رشد جسمی، عاطفی، اجتماعی و شناختی فرزند از نوزادی تا بزرگسالی، والدگری یا فرزندپروری گفته می‌شود. (بروکس^۱، ۲۰۱۲) بورنستین^۲ (۲۰۰۲) معتقد است والدگری به معنی پرورش و اجتماعی کردن فرزندان در مراحل اولیه رشد آنها در خانواده است، اما در آموزه‌های اسلامی، اجتماعی کردن فقط بخشی از والدگری است و اخلاق بندگی دربرگیرنده زندگی فردی، خانوادگی و اجتماعی است و بر مبنای فطرت و استعدادهای خدادادی و مبتنی بر عقاید، اخلاق و احکام دینی تعریف می‌شود (قدسی و قائمی، ۱۳۹۳). به‌طور معمول هر خانواده شیوه‌های خاصی را در تربیت فردی و اجتماعی فرزندان خود به کار می‌گیرد؛ به این شیوه‌ها و الگوهای خاص رفتاری که توسط والدین به کار برده می‌شود، سبک والدگری گفته می‌شود (شکلا^۳، ۲۰۰۸) و متأثر از عوامل مختلفی از جمله عوامل فرهنگی، اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و غیره است. مباحث نظری روان‌شناسی (رک.، دومنکرودریگز، دونوویچ و کراولی، ۲۰۰۹؛ کراکت، وید و راسل، ۲۰۱۰^۴؛ پادماویدججا و چاو، ۲۰۱۰^۵) حاکی از این است که سبک‌های والدگری والدین، متأثر از بافت فرهنگی آنهاست و علت تفاوت در سبک‌های والدگری بین جوامع و گروه‌های قومی مختلف به تفاوت‌های فرهنگی در شناخت‌ها، ارزش‌های تربیتی و معنای مؤلفه‌های والدگری برمی‌گردد.

مهدوی نیک (۱۳۹۲) در پژوهش خود به دنبال ارائه الگوی والدگری براساس آموزه‌های اسلامی بوده و ۱۰ مؤلفه را در این مورد استخراج کرده است که برخی از آنها جنبه عمومی دارند؛ یعنی در تمام مراحل والدگری باید رعایت شوند؛ مانند تکریم، محبت، عدالت، صداقت، نظارت و کنترل. برخی از این مؤلفه‌ها نیز جنبه اختصاصی دارند؛ یعنی مختص برخی مراحل والدگری هستند مانند سیادت، تعلیم، تأدیب، اقتدار و وزارت. همتی (۱۳۹۱) در پژوهش خود به تهیه، ساخت و تعیین ویژگی‌های روان‌سنجی پرسش‌نامه نقش تربیتی پدر از دیدگاه اسلام پرداخت و مؤلفه‌هایی را در قالب دو مرحله قبل و بعد از تولد برای نقش

1. Brooks, J. B.
2. Bornstein, M.
3. Shukla, K. S.
4. DomenechRodri'guez, M. M., Donovick, M. R., & Crowley, S. L.
5. Crockett, L. J., Veed, G. J., & Russell, S. T.
6. Padmawidjaja, I. A., & Chao, R. K.

پدر از منابع اسلامی استخراج نمود؛ مانند انتخاب همسر نیکو، انعقاد نطفه با لقمه حلال در قبل از تولد، تکریم فرزند، محبت و الگودهی مثبت به فرزند، تغذیه با شیر مادر، بازی و فراهم کردن زمینه آن در هفت سال اول، تعلیم و تأدیب در هفت سال دوم و کمک به شکل‌گیری هویت فردی و اجتماعی و احترام و دوستی با نوجوان در هفت سال سوم. سراقی (۱۳۹۲) نیز در پژوهش خود مؤلفه‌های نقش مادری را از نگاه اسلام و روان‌شناسی بررسی کرده است.

با وجود انجام این نوع پژوهش‌ها که براساس منابع اسلامی انجام شده است به نظر می‌رسد در مورد والدگری در آموزه‌های اسلامی به مؤلفه‌های بیشتری اشاره شده و هیچ‌کدام از پژوهش‌های قبلی به طور اختصاصی به استخراج مؤلفه‌های والدگری دوره نوجوانی براساس منابع اسلامی نپرداخته‌اند. نگاهی گذرا به یافته‌های پژوهشی حوزه والدگری در جوامع و فرهنگ‌های مختلف (رک.، حاجی‌سیدرضی، ازخوش، طهماسیان، بیات، و بیگلریان ۱۳۹۱؛ دومنکرودریگز، دونووچیو کراولی، ۲۰۰۹؛ کراکت.، و همکاران، ۲۰۱۰؛ پادماوید جاجا و چاوا، ۲۰۱۰) نشان می‌دهد که با وجود شباهت‌هایی در ارزش‌های والدگری فرهنگ‌های مختلف، این فرهنگ‌ها تفاوت‌های قابل توجهی دارند. همچنین آموزه‌ها و فرهنگ اسلامی، ویژگی‌های خاصی دارد که می‌تواند سبک‌های والدگری را تحت‌الشعاع قرار دهد. این فرهنگ از سویی شناخت‌ها، ارزش‌ها، روش‌ها و اهداف والدینی را تحت تأثیر قرار می‌دهد و آنها را از اهدافی فردی و اجتماعی به اهدافی متعالی تبدیل می‌کند. ازسوی دیگر، شیوه‌های والدگری را به شیوه‌های مبتنی بر آموزه‌های اسلامی تبدیل می‌کند. با توجه به اینکه بیشتر پژوهش‌های انجام‌شده در زمینه والدگری در کشور ایران مبتنی بر نظریات غیربومی رایج در ادبیات روان‌شناسی مانند نظریه بامریند^۱ صورت‌بندی و اجرا شده است و به تفاوت‌های دینی و فرهنگی در این زمینه کم‌توجه بوده‌اند، همچنین در مورد دوره نوجوانی نسبت به دوره کودکی، خلأ پژوهشی احساس می‌شود، پژوهش حاضر به طور ویژه به بررسی مؤلفه‌های والدگری براساس منابع اسلامی در دوره نوجوانی پرداخت.

1. Baumrind, D.

۲. شیوه انجام پژوهش

۲-۱. روش پژوهش

فرایند انجام پژوهش به این صورت بود که ابتدا ابواب مختلفی مانند حق الولد، تأدیب الولد، فضل الأولاد و سن فرزند برای شناسایی واحد تحلیل مورد مطالعه قرار گرفت و مشخص شد که واحد تحلیل در پژوهش حاضر، واحد معنایی خواهد بود. واحد تحلیل به بخش هایی از متن (مستند دینی) گفته می شود که جدا کدگذاری می شود. (و بر^۲، به نقل از مؤمنی راد... و همکاران، ۱۳۹۲) واژگان مربوط به دو ملاک کلی وظایف والد و حقوق فرزند (به عنوان دو ملاک کلی ورود به مفاهیم دینی برای مطالعه موضوع والدگری اسلامی) از قرآن و کتب روایی جمع آوری شد. کلیدواژگان به دست آمده متشکل از مفاهیمی مانند والد، ولد، اولاد، ابن، بنت، حق الولد/الاولاد، تأدیب الولد، تعلیم الولد، تکریم الولد، حب الولد، سن، بلوغ، غلام، حدث / حدث السن بود. در جست و جوی چندمرحله ای با واژگان مرتبط و بررسی ابواب مختلف، پس از حذف موارد غیرمرتبط و تکراری از میان حدود ۵۰۰ گزاره اسلامی، در مجموع ۱۶۶ گزاره انتخاب و کدگذاری (انتخابی، محوری و انتخابی) شد. برای اطمینان خاطر ابواب مرتبط، کتاب حکمت نامه کودک و جوان، بازنگری شد که مستند و مفهوم جدیدی اضافه نشد و داده ها در این مرحله به اشباع رسید.

معیار تفکیک هر شماره در جدول کدگذاری باز، رساندن یک کد معنایی مرتبط با موضوع بود، به طوری که یک مستند دینی می توانست حاوی چندین کد معنایی باشد و در چند جا تکرار شده شود. بنابراین، از ۱۶۶ گزاره ای مورد بررسی و کدگذاری، تعداد ۱۹۴ کد باز استخراج شد. در کدگذاری محوری، کدهای مرحله قبل با یکدیگر مقایسه، موارد مشابه و مرتبط با یکدیگر ادغام و سپس به هر کدام عنوان مناسبی اطلاق شد و در نهایت ۸۸ کد محوری شکل گرفت. کدهای محوری به دست آمده، مجدد به مستندات عرضه شد و صحت برداشت کدها توسط محقق مورد بررسی قرار گرفت. در مرحله کدگذاری انتخابی نیز برگشت به مستندات انجام و مقایسه دائمی توسط محقق صورت گرفت که در نهایت ۱۸ کد انتخابی (مؤلفه) به دست آمد.

در بخش کمی، ابتدا براساس یک فرم روایی محتوایی یافته‌ها با استفاده از روش ارزیابی نظرات کارشناسان با ضریب شاخص روایی محتوا سنجیده شد.

۲-۲. جامعه و نمونه آماری

جامعه آماری پژوهش در بخش کمی، متخصصان روان‌شناسی و دینی در شهر قم بودند. کلیه این افراد دارای تحصیلات دانشگاهی روان‌شناسی (دکترای تخصصی یا دانشجوی دکتری) یا تحصیلات حوزوی (محصل یا فارغ‌التحصیل دروس خارج فقه و اصول) بودند. برای بررسی روایی، کدها به همراه مستندات به ۹ کارشناس خبره عرضه شد و نظر آنها در مورد میزان مطابقت کدگذاری‌های محوری و انتخابی با مستندات، میزان مطابقت کدهای انتخابی با کدهای محوری گرفته و شاخص روایی محتوا محاسبه شد.

۲-۳. ابزار پژوهش

در پژوهش حاضر منظور از منابع اسلامی، قرآن کریم و روایاتی است که در کتاب‌های معتبر شیعی با معیار درجه‌بندی کتب روایی (طباطبایی، ۱۳۹۰) جمع‌آوری شده است. در معیار درجه‌بندی کتب روایی، کتاب‌های حدیثی براساس ۱۲ ملاک رد و قبول در سه گروه الف، ب، ج درجه‌بندی شده‌اند که منابع روایی تحقیق حاضر از کتاب‌های درجه الف انتخاب شده‌اند. در برخی موارد برای تأیید و توضیح بیشتر از کتاب‌های درجه ب نیز استفاده شد. آثار مأثور از پیشوایان معصوم علیهم‌السلام و آثار منقول علما (تا سده پنجم هجری) مانند شیخ کلینی، شیخ مفید، شیخ صدوق، شیخ طوسی، شیخ طبرسی و سید رضی از جمله منابع درجه الف و درجه ب هستند (رک.، طباطبایی، ۱۳۹۰).

- ۱ • مطالعه ابواب مرتبط با والد-فرزند و رسیدن به دو ملاک کلی: ۱- حقوق فرزند ۲- وظائف والد
- ۲ • کشف واحد تحلیل معنایی طی چند مرحله متشکل از مفاهیم؛ حق الولد، تأدیب، تعلیم، سن، بلوغ، حدث، شاب، غلام، حب الولد، الصبی و الصبیه، این و بنت
- ۳ • جستجو در آیات و روایات
- ۴ • غربال مستندات یافت شده در دو مرحله: ۱- استفاده از کتب روایی الف و ب، ۲- غربال به واسطه عدم ارتباط با دوره نوجوانی
- ۵ • انتخاب مستندات مرتبط (۱۶۶ مستند)
- ۶ • کدگذاری باز (به صورت رفت و برگشت طی فرایند مقایسه دائمی در چند مرحله)؛ ۱۹۴ کد بدست آمد
- ۷ • کدگذاری محوری (به صورت رفت و برگشت طی فرایند مقایسه دائمی در چند مرحله)؛ ۸۸ کد بدست آمد
- ۸ • کدگذاری انتخابی؛ ۱۸ کد انتخابی به دست آمد
- ۹ • بررسی روایی یابی داده ها توسط ۹ کارشناس متخصص پیرامون میزان مطابقت کدگذاری های محوری و انتخابی با مستندات، میزان مطابقت کدهای انتخابی با کدهای محوری و محاسبه شاخص روایی محتوا

شکل ۱: روند مراحل پژوهش

۳. یافته های پژوهش

جدول ۱

کدهای محوری و انتخابی والدگری اسلامی برای دوره نوجوانی

ردیف	کد محوری	کد انتخابی
۱	بایستگی توجه به دوره های سنی در والدگری	تدریجی / مرحله ای بودن والدگری
۲	توان جسمانی نوجوان	لزوم درک توان نوجوان
۳	توان شناختی نوجوان	
۴	توان عاطفی- رفتاری نوجوان	
۵	توان اخلاقی نوجوان	
۶	آموزش بایستگی های بهداشتی- تغذیه ای	توجه و تأمین سلامت و نیازهای جسمی
۷	بایستگی چاره اندیشی برای امور فرزند	
۸	بایستگی دعا برای سلامتی و افزایش روزی فرزندان	
۹	بایستگی توجه به رزاق بودن خداوند	

تأمین نیازهای مالی	۱۰	وجوب نفقه فرزند بر پدر
	۱۱	بایستگی توسعه مالی برزن و فرزندان
	۱۲	بایستگی های ارث دختر و پسر
	۱۳	بایستگی حفظ و تحویل اموال یتیم
کمک به کامل شدن هویت جنسی	۱۴	بایستگی مرزگذاری بین والدین و فرزندان
	۱۵	بایستگی مرزگذاری بین محرم و نامحرم
	۱۶	بایستگی مرزگذاری بین فرزندان
	۱۷	بایستگی مرزگذاری بین پسران و زنان
	۱۸	بایستگی زمینه سازی برای ازدواج
	۱۹	بایسته های آموزشی و تربیتی دختر و پسر
رابطه عاطفی	۲۰	بایستگی محبت فیزیکی به فرزند
	۲۱	بایستگی رابطه عاطفی با فرزند
	۲۲	پذیرش و دغدغه داشتن نسبت به فرزند
	۲۳	پذیرش و محبت
	۲۴	بایستگی همراهی و دوستی با نوجوان
رعایت عدالت	۲۵	بایستگی عدالت در محبت فیزیکی به فرزندان
	۲۶	بایستگی تعادل / عدالت در رابطه عاطفی با فرزند
	۲۷	بایستگی عدالت در هدیه به فرزندان
	۲۸	بایستگی مساوات تربیتی بین یتیم و فرزند
پذیرش و اعمال مسئولیت والد	۲۹	بایستگی مراقبت از اهل خانواده با امر به معروف و نهی از منکر
	۳۰	مسئول بودن پدر/مادر
	۳۱	مسئول بودن والدین در برابر بایستگی تربیت نیکوی فرزندان
مراقبت و هدایت گری	۳۲	بایستگی کنترل روابط همشیران
	۳۳	بایستگی نظارت بر پوشش و آرایش فرزند
	۳۴	بایستگی مراقبت / حمایت از فرزند
لزوم واگذاری مسئولیت ها به نوجوان	۳۵	توانمندی نوجوان در پذیرش مسئولیت
تقویت و تنبیه گری	۳۶	بایستگی بخشش و توجه به نقاط مثبت
	۳۷	نبایستگی تنبیه بدنی و بایستگی بی اعتنائی / قهر کوتاه
	۳۸	نبایستگی اجبار
	۳۹	نبایستگی تأدیب هنگام عصبانیت
	۴۰	بایستگی بخشش فرزند و تناسب بین رفتار منفی و مجازات
	۴۱	بایستگی بخشش خطای فرزند
	۴۲	شکرگزاری به خاطر انجام کار نیک
	۴۳	درآغوش گرفتن فرزند به خاطر انجام کار نیک

تکریم	بایستگی گرامی داشتن فرزند	۴۴	
	بایستگی گرامی داشتن مادر فرزندان	۴۵	
الگودهی	الگوگیری از والدین	۴۶	
	بایستگی نیکی به فرزند	۴۷	
	نبایستگی دروغ و خلف وعده	۴۸	
	بایستگی پرهیز از دروغ کوچک و بزرگ	۴۹	
	بایستگی نهی از شرک	۵۰	
کمک به کامل شدن هویت دینی	بایستگی تقوا و جدیت در عبادت	۵۱	
	بایستگی تعلیم قرآن	۵۲	
	بایستگی آموزش حلال و حرام	۵۳	
	بایستگی تعادل در عبادت کردن نوجوان	۵۴	
	بایستگی آموزش حدیث	۵۵	
	بایستگی آموزش شعرهای مذهبی	۵۶	
	بایستگی آموزش های مفید	۵۷	
	بایستگی اعانه بر نیکوکاری فرزند	۵۸	
	بایستگی دعا برای فرزند	۵۹	
	استعانت از خدا برای والدگری	۶۰	
	کمک به کامل شدن هویت اخلاقی	نبایستگی تکبر و غرور و بایستگی میانه روی در راه رفتن و گفتار	۶۱
		بایستگی/نبایستگی عقل، حقم، خودخواهی و عجب و حسن خلق	۶۲
نبایستگی خنده زیاد		۶۳	
نبایستگی ظلم		۶۴	
نبایستگی شوخی زیاد		۶۵	
بایستگی سکوت		۶۶	
نبایستگی دروغ		۶۷	
نبایستگی خودخواهی، بد اخلاقی و کم صبری		۶۸	
بایستگی تربیت و تأدیب نیکو		۶۹	
بایستگی تأدیب در هفت سال دوم و سوم	بایستگی تأدیب در هفت سال دوم و سوم	۷۰	
	پاداش تأدیب	۷۱	
	بایستگی امر به معروف و نهی از منکر در تأدیب و تربیت فرزندان	۷۲	
	نبایستگی تنبلی	۷۳	
	نبایستگی خواب زیاد	۷۴	

کمک به کامل شدن هویت اجتماعی	بایستگی سلام و مصافحه قبل از گفت‌وگو با دیگران	۷۵
	بایستگی های دوستی و مصاحبت با دیگران	۷۶
	بایستگی های دوست‌یابی و هم‌نشینی	۷۷
	بایستگی های مشورت با دیگران	۷۸
	بایستگی میزان قرار دادن نفس خویش در ارتباط با دیگران	۷۹
کمک به کامل شدن هویت شغلی	بایستگی علم‌آموزی	۸۰
	بایستگی آموزش خواندن و نوشتن	۸۱
	بایستگی شنا و تیراندازی	۸۲
	زمینه‌سازی شغلی مناسب برای فرزندان	۸۳
	بایستگی مشورت دهی و آموزش های شغلی	۸۴
بیان مستدل	نبایستگی شرک با بیان منطق و دلیل	۸۵
	بایستگی پرهیز از دروغ کوچک و بزرگ با دلیل و منطق آن	۸۶
	نبایستگی های دوستی و مصاحبت با دیگران با دلیل و منطق آن	۸۷
	نبایستگی های خواب با بیان دلیل و منطق آن	۸۸

مطابق جدول ۱، تعداد ۸۸ کد محوری مقوله و ۱۸ کد انتخابی مؤلفه برای والدگری دوره نوجوانی به دست آمد.

۳-۱. مؤلفه اول؛ پذیرش و اعمال مسئولیت والد در برابر فرزند

پذیرش و اعمال مسئولیت والد در برابر فرزند به عنوان یکی از مؤلفه های والدگری (کدهای محوری ۳۱-۲۹) به این نکته اشاره دارد که والدین در برابر فرزندان مسئولیت الهی دارند و باید این مسئولیت را با تربیت و تأدیب نیکوی فرزند انجام دهند. همان‌گونه که امام سجاد علیه السلام می فرماید:

حق فرزندت به تو این است که بدانی وجود او از تو و نیک و بدش در این جهان وابسته به توست و با داشتن قدرت و سلطه پدری و مادری، مسئول تربیت وی و رهنمایی او به راه پروردگارش و کمک به او در فرمانبرداری پروردگار هستی و براساس این مسئولیت پاداش و کیفر بینی. (ابن شعبه حرانی، ۱۴۰۰هـ.ق)

براساس فرمایش پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله پدر در قبال اهل خانواده مسئول است (رک.. بخاری، ۱۴۰۱هـ.ق، ۱/۲۱۵) و مادر نیز نسبت به اهل بیت همسر و فرزندانش مسئول می باشد (رک.. دیلمی،

۳-۲. مؤلفه دوم؛ مراقبت و هدایت‌گری نسبت به فرزند

مؤلفه دوم به دست‌آمده برای والدگری اسلامی، مراقبت و هدایت‌گری نسبت به فرزند است که از ترکیب سه کدمحوری (کدهای محوری ۳۲-۳۴) شکل گرفته است. درباره نقش مراقبتی والدین نسبت به فرزندان آموزه‌های متعدد و متنوعی وجود دارد. برای نمونه امام صادق علیه السلام فرمود:

زمانی که آیه: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا» نازل شد، یکی از مسلمانان نشست و مشغول گریه شد و می‌گفت: «من از دست خودم عاجز بودم، اکنون مسئول خانواده خود نیز شدم». در این هنگام پیامبر خدا صلی الله علیه و آله به ایشان فرمود: «همین که آنان را به آنچه خود را به آن امر می‌کنی، امر کنی و از آنچه خود را از آن نهی می‌کنی، نهی کنی (برای انجام مسئولیت) کفایت می‌کند». (طبرسی، ۱۴۱۲ هـ.ق)

در باب مراقبت و حمایت از فرزند، راوی می‌گوید: «از امام صادق علیه السلام شنیدم که به مفضل بن عمر جعفری می‌گفت: ای کافر! ای مشرک! تو را به فرزندم اسماعیل چه کار؟ [که با او ارتباط و نشست و برخاست داری و او را منحرف می‌سازی]». (کشی، ۱۳۴۸، ۲/۷۸۸) چون دوره نوجوانی، دوره الگوبرداری و تأثیرپذیری از دیگران است و همنشین تأثیرزیدی بر نوجوان خواهد گذاشت باید مراقب دوستان و همنشینان او بود. براساس متون اسلامی، والدین باید برای تربیت فرزندان بهترین شیوه‌ها را به کار گیرند (رک.، این شعبه حرانی، ۱۴۰۰ هـ.ق). آنها باید تمام تلاش خود را به کار بگیرند تا فرزندشان نیکو پرورش یافته و اعمال خود را شایسته انجام دهد (مجلسی، ۱۴۰۳ هـ.ق، ۶۷/۱). به گونه‌ای که باعث زینت، افتخار و آبروی آنها باشد (این شعبه حرانی، ۱۴۰۰ هـ.ق).

۳-۳. مؤلفه سوم؛ تدریجی بودن والدگری

تدریجی بودن والدگری، سومین مؤلفه والدگری مبتنی بر منابع اسلامی است که از یک کدمحوری (کد ۱) شکل گرفته است. تدریجی بودن والدگری بدین معناست که والدین از ابتدای تولد و حتی قبل از آن باید برای تربیت فرزندان برنامه داشته باشند و با توجه به سن فرزند و نیازهایی که دارد، مسئولیت خویش و هدایت‌گری‌های لازم را به عمل آورند. برای والدگری در روایات، سه دوره هفت‌ساله بیان شده است. امام علی علیه السلام می‌فرماید: «کودک هفت‌سال پرورش یابد، هفت‌سال ادب‌آموزی گردد و هفت‌سال به خدمت درآید. پایان قد کشیدنش در بیست‌وسه سالگی و پایان تکامل عقلی‌اش در سی‌وپنج سالگی است و آنچه پس از این باشد از راه

تجربه است» (صدوق، ۱۴۱۳ هـ.ق، ۳/۴۹۳). پیامبر اکرم ﷺ می فرماید:

فرزند، هفت سال آفاست، هفت سال خدمتکار و هفت سال وزیر است. اگر در بیست و یک سالگی از تربیت او راضی بودی که خوب؛ وگرنه به پهلویش بزن [تا دنبال کار خودش برود] که نزد خداوند معذوری. (طبرسی، ۱۴۱۲ هـ.ق)

بنابر تقسیم بندی و تعابیری که در این دسته از روایات برای هر دوره به کار رفته است اگر مسیر و فرایند تربیتی بخواهد در دوره های سنی مختلف به خوبی رقم بخورد، لازمه اش این است که والدین شناخت و درک مناسبی از فرایند رشد و تربیت فرزند داشته باشند تا بتوانند بسته به توان و اقتضائات خاصی که در هر دوره سنی وجود دارد، مراقبت و هدایت گری مناسب را داشته باشند.

۳-۴. مؤلفه چهارم؛ درک توان نوجوان

چهارمین مؤلفه والدگری اسلامی، درک توان نوجوان است که از ترکیب چهار کدمحوری (کدهای ۵-۲) شکل گرفته است. درباب نقاط قوت و ضعف جسمانی نوجوان در متون اسلامی آمده است: «بعد از ضعف کودکی، نوجوانی دوران قوت خواهد بود» (رک.، روم: ۵۴) و «اندیشه پیرمرد از نیرومندی نوجوان محبوب تر است» (صدوق، ۱۴۱۳ هـ.ق، ۱/۵۴). در رابطه با نقاط قوت شناختی نوجوان آمده است: «نوجوان آمادگی پذیرش دارد» (نهج البلاغه، نامه ۳۱)؛ «یادگیری در نوجوانی و جوانی ماندگار می ماند» (راوندی کاشانی، بی تا)؛ «نظر نوجوان شنیده شود» (رک.، قصص: ۲۶)؛ «با نوجوان مشورت کنید» (رک.، صافات: ۱۰۲) و «با نوجوان به خاطر حدس قوی و تیزذهنی مشورت کنید» (ابن ابی الحدید، ۱۴۰۴ هـ.ق، ۲۰/۳۳۷). در توصیف نقاط ضعف شناختی نوجوان، حضرت علی علیه السلام می فرماید:

پیوسته عقل و حماقت در مزاج نوجوانان تازه بالغ در جنگ و ستیزند تا بحران بلوغ را پشت سر گذارند و به سن هجده سالگی برسند. در آن موقع اگر ساختمان فکری جوان، طبیعی و سالم باشد کم کم پیروز می شود و حماقت شکست می خورد و اگر انسان احمق باشد حماقت بر عقل غالب خواهد شد. (کراچی، ۱۴۱۰ هـ.ق، ۱/۲۰۰)

پیامبر اکرم ﷺ می فرماید: «نوجوانی با ناپختگی عقلی همراه است». (صدوق، ۱۴۱۳ هـ.ق، ۴/۳۷۷) بنابراین، آگاهی کم و ناپختگی عقلی نوجوان، طبیعی است و انتظار بالا در این دوره نمی توان از نوجوان داشت. نوجوان ویژگی های عاطفی خاصی دارد. نوجوانی، دوره شور،

نشاط و علاقه به آراستگی و زیبایی است؛ امام صادق علیه السلام فرمود: «سرتراشیدن برای نوجوان یک نوع شکنجه است» (حرعاملی، ۱۴۰۹ هـ.ق، ۱/۴۱۷). از آنجا که روحیه نوجوان حساس است، زیاد سرزنش کردن نوجوان در روایت نهی شده است (ر.ک.، ابن ابی الحدید، ۱۴۰۴ هـ.ق، ۲۰/۳۳۳).

امیرالمؤمنین علی علیه السلام به بازار کرباس فروشان آمد و دو لباس خرید یکی به قیمت سه درهم و دیگری دو درهم و به قنبر (غلام خود) فرمود: «آن سه درهمی را تو بگیر». قنبر گفت: «امیرالمؤمنین! شما به آن سزاوارترید؛ زیرا برای خواندن خطبه بالای منبر می‌روید». آن حضرت فرمود: «ای قنبر تو جوانی و شور جوانی داری و من شرم دارم از پروردگارم که بر تو برتری جویم؛ زیرا شنیدم رسول خدا صلی الله علیه و آله می‌فرمود: به آنان بپوشانید از آنچه خود می‌پوشید و بخورانید از آنچه خود می‌خورید». (طبرسی، ۱۴۱۲ هـ.ق)

درباره نقاط قوت و ضعف اخلاقی و رفتاری نوجوان آمده است که نوجوانان از صفای باطن برخوردارند (نهج البلاغه، نامه ۳۱) و نسبت به بزرگ‌ترها رقت قلب بیشتری دارند (صدوق، ۱۳۸۵، ۵۴/۱) و همین رقت قلب آنها باعث می‌شود به کارهای خیرتمایل زیادی داشته باشند. حضرت علی علیه السلام در نامه خود به فرزندش امام حسن علیه السلام می‌فرماید: «قلب نوجوان مانند زمین کاشته نشده‌ای است که آماده پذیرش هر بذری است که در آن کاشته می‌شود. پس در تأدیب تو شتاب کردم، پیش از آنکه دل تو سخت شود و عقل تو به چیز دیگری مشغول شود» (نهج البلاغه، نامه ۳۱).

امام صادق علیه السلام فرمود: «نوجوانان را دریابید؛ زیرا که آنان سریع‌تر به کارهای خیر روی می‌آورند» (کلینی، ۱۴۰۵ هـ.ق، ۸/۹۳). از جمله کارهای خیری که نوجوانان به آن گرایش دارند، ایمان به خدا، پذیرش اسلام و کسب مقامات معنوی و اخلاقی است (ر.ک.، آل عمران، ۶۱؛ مجلسی، ۱۴۰۳ هـ.ق، ۱۹/۱۰).

در زمان پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله اسلام توسط نوجوانان و جوانان راحت‌تر پذیرفته می‌شد. البته با وجود این نقاط قوت در روایت آمده است که انجام رفتارهای نسنجیده از نوجوان نیز طبیعی است (هیثمی، ۱۴۰۸ هـ.ق، ۱۰/۲۷۰).

۳- ۵. مؤلفه پنجم؛ برقراری رابطه عاطفی مناسب با نوجوان

پنجمین مؤلفه والدگری اسلامی، برقراری رابطه عاطفی مناسب با نوجوان است که از ترکیب پنج کد محوری (کدهای ۲۴-۲۰) شکل گرفته است. براساس متون دینی، رابطه عاطفی بین پدر و مادر با فرزندان، یک نیاز است (کلینی، ۱۴۰۵ هـ.ق، ۶/۴۶) و لازم است این رابطه با نوجوان تقویت شود (طبرسی، ۱۴۱۲ هـ.ق). والدین برای ارتقای رابطه عاطفی با نوجوان باید برنامه

داشته باشند و تلاش کنند نوجوان را با همه ویژگی‌هایی که دارد، بپذیرند و او را همچون دیگر فرزندان‌شان، پاره تن خویش (نهج‌البلاغه، نامه ۳۱) و هدیه الهی ببینند (سمرقندی، ۱۴۲۱هـ.ق) و سعی کنند به او محبت بورزند (کلینی، ۱۴۰۵هـ.ق، ۴۹/۶). پیامبر ﷺ در این زمینه می‌فرماید: «مؤمن دوست خداست و فرزند او هدیه خداست، پس هرکه خداوند در اسلام به او فرزندی روزی کرد باید او را زیاد ببوسد» (سمرقندی، ۱۴۲۱هـ.ق). امام سجاد علیه السلام فرمود: «حق فرزندانست که بدانی وجود او از تو و نیک و بدش در این جهان وابسته به توست» (صدوق، ۱۴۱۳هـ.ق، ۶۲۲/۲). امام علی علیه السلام خطاب به فرزندش امام مجتبی علیه السلام می‌فرمود:

من تو را پاره تن خود و بلکه همه وجود خود می‌دانم، به طوری که اگر آسیبی به تو برسد، گویی به من رسیده است و اگر مرگت رسد مرگ من رسیده، روی این حساب کار تو مرا مانند کار خودم به فکر و چاره اندیشی واداشته است. (نهج‌البلاغه، نامه ۳۱)

از نگاه آموزه‌های دینی، محبت و مهرورزی والدین به فرزندان بسیار پسندیده است و پاداش دارد. (کلینی، ۱۴۰۵هـ.ق، ۴۹/۶). پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: «اگر والدین نگاه محبت‌آمیز به فرزندشان داشته باشند، پاداش می‌گیرند» (نوری، ۱۴۰۸هـ.ق، ۶۲۶/۲). کیفیت رابطه عاطفی والدین با نوجوان باید به گونه‌ای باشد که نوجوان برای وقت گذراندن با والدین انگیزه داشته باشد و از بودن با والدین خرسند باشد (رک، کلینی، ۱۴۰۵هـ.ق، ۴۴۸/۱۱).

۳-۶. مؤلفه ششم؛ بایستگی رعایت عدالت میان فرزندان

ششمین مؤلفه والدگری و مباحث مورد تأکید در متون دینی به والدین، بایستگی رعایت عدالت میان فرزندان است که این مؤلفه نیز از ترکیب چهار کد محوری (کدهای ۲۸-۲۵) شکل گرفته است. در آموزه‌های اسلامی، رعایت عدالت در محبت به دختر و پسر (رک، کلینی، ۱۴۱۳هـ.ق، ۵۱/۶)، عدالت در بوسیدن و حتی در هدیه دادن به فرزندان باید رعایت شود (رک، مجلسی، ۱۴۰۳، ۹۳/۱۰۴). در کنار رعایت عدالت بین فرزندان، اصل تعادل نیز باید رعایت شود. در آیه ۲۸ سوره انفال آمده است: «اموال و اولاد مایه آزمایش انسان هستند». در آیه ۹ سوره منافقون هشدار داده شده است: «به خاطر [علاقه زیاد به] فرزندان و اموال، از یاد خدا غافل نشوید». پیامبر گرامی صلی الله علیه و آله در روایتی، خطاب به ابن مسعود می‌فرماید: «به همسر و بچه‌هایتان این قدر مهرورزی نکنید که وارد حوزه حرام و گناهان شوند یا زمینه‌های گناه و آلودگی

برای آنها فراهم شود» (فیض کاشانی، ۱۴۱۹ هـ.ق، ۲۶/۲۲۱)؛ یعنی محبت زیاد شما به فرزندان، موجب گناه کردن آنها نشود. بنابراین، والدین از افراط در محبت به فرزندان نهی شده‌اند.

۷-۳. مؤلفه هفتم؛ تأمین و توجه به سلامت جسمانی فرزندان

هفتمین مؤلفه والدگری در آموزه‌های دینی، تأمین و توجه به سلامت جسمانی فرزندان (کدهای ۹-۶) است. خداوند می‌فرماید: «به خاطر ترس از روزی، فرزندان را نکشید، ما روزی شما و آنها را می‌دهیم» (انعام: ۱۵۱). امام علی علیه السلام فرمود:

پسرم! روزی آدمی دوگونه است: یکی آن روزی است که تو در جست‌وجوی آنی و دیگری آن روزی که آن در جست‌وجوی توست و اگر تو در پی آن نروی، آن در پی تو می‌آید، پس تلاش سالی را برگرده تلاش یک روز باز مکن. (صدوق، ۱۴۱۳ هـ.ق، ۴/۳۸۶)

در زمینه توجه به سلامت جسمانی فرزند، امام علی علیه السلام خطاب به امام حسن علیه السلام فرمود:

من تو را پاره تن خود و بلکه همه وجود خود می‌دانم به طوری که اگر آسیبی به تو برسد، گویی به من رسیده است و اگر مرگت رسد مرگ من رسیده است. روی این حساب، کار تو مرا مانند کار خودم به فکر و چاره‌اندیشی واداشته است.

در جای دیگر در رابطه با نکات بهداشتی و تغذیه‌ای چنین فرمود: «فرزندم! تا گرسنه نشدی بر سر سفره منشین، تا کاملاً سیر نشده‌ای دست از غذا بکش، غذا را خوب بجو و پیش از خواب، رفتن به دستشویی را فراموش مکن». امام سجاد علیه السلام برای سلامتی و افزایش رزق و روزی فرزند دعا می‌کند و می‌فرماید: «خدای من! فرزندانم را نیرومند و سالم بدار و برای من و به دست من، روزی آنان را فراوان فرما» (صحیفه سجاده، ۱۲۰).

۸-۳. مؤلفه هشتم؛ تأمین نیازهای مالی فرزندان

تأمین نیازهای مالی فرزندان، هشتمین مؤلفه والدگری (کدهای ۱۳-۱۰) است. در مستندات دینی آمده است: «نفقه فرزند بر پدر، واجب و ایجاد توسعه مالی بر عیال، واجب شمرده شده است» (کلینی، ۱۳۶۵، ۱۳/۴؛ ابن‌شعبه حرانی، ۱۴۰۴ هـ.ق، ۴۴۲)؛ ایجاد توسعه مالی بر عیال، پسندیده (رک.، کلینی، ۱۴۰۵ هـ.ق، ۱۱/۴)، اما سخت‌گیری مالی بر عیال، نهی شده است (رک.، بروجردی، ۱۳۸۶، ۲۶/۹۶۶).

درباره ارث آمده است: «میزان ارث پسر دو برابر دختر است» (نساء: ۱۱)؛ «اموال یتیمان بعد از بلوغ باید

به آنها داده شود» (نساء: ۶) و «اراده الهی به حفظ و رسیدن مال دو یتیم بعد از نوجوانی آنها تعلق گرفته است» (کهف: ۸۲). بنابراین، چون نفقه عیال و فرزندان برعهده پدر و توسعه مالی و گشایش در این زمینه نیز پسندیده است، اما سخت‌گیری مالی بر فرزندان، پسندیده نیست، پس پدر به کمک مادر، همواره باید نیازهای نوجوان را در حد معمول و متعادل برآورده کند.

۳-۹. مؤلفه نهم؛ استخدام نوجوان یا دادن مسئولیت‌ها به نوجوان

نهمین مؤلفه والدگری اسلامی، استخدام نوجوان یا دادن مسئولیت‌ها به نوجوان است که از یک کدمحوری (کد ۳۵) شکل گرفته است. توصیه شده است: «با نوجوان مشورت کنید» (صافات: ۱۰۲)؛ «با نوجوان به خاطر حدس قوی و تیزذهنی او مشورت کنید» (ابن ابی‌الحدید، ۱۴۰۴هـ.ق، ۳۳۷/۲۰) و «نظر نوجوان می‌بایست شنیده شود» (قصص: ۲۶). بنابراین، مشورت خواهی از نوجوانان و جوانان و مشارکت دادن آنها در تصمیم‌گیری‌ها ضرورت دارد. توانمندی نوجوان در پذیرش مسئولیت‌ها یکی از نکات مهمی است که در متون دینی به آن تصریح شده است. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: «در هفت سال سوم، نوجوان به خدمت گرفته شود» (طبرسی، ۱۳۸۵). امام علی علیه السلام نیز می‌فرماید: «به نوجوان مسئولیت بدهید» (صدوق، ۱۴۱۳هـ.ق، ۴۹۲/۳). در سیره پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله نیز مشاهده می‌شود که ایشان به نوجوانان مسئولیت می‌داد (رک، بخاری، ۱۴۲۲هـ.ق، ۱۳۶۵/۳).

۳-۱۰. مؤلفه دهم؛ تکریم نوجوان

دهمین مؤلفه والدگری اسلامی، تکریم نوجوان است که از ترکیب دو کد محوری (کدهای ۴۴-۴۵) شکل گرفته است. آنچه از متون اسلامی به دست می‌آید بایستگی گرامی داشتن یا تکریم و احترام گذاشتن به فرزندان است. به سه روایت در این زمینه توجه کنید: «تکریم فرزند واجب است» (طبرسی، ۱۳۸۵)؛ «والدین به کودکان ترحم و به بزرگ‌ترها احترام بگذارند» (مفید، ۱۴۱۳هـ.ق)؛ «پیامبر به دخترش احترام می‌گذاشت و ایشان را تکریم می‌کرد» (ابن‌اثیر، ۱۳۶۷/۲۰، ۳۰). بنابراین، فرزندان با هر جنسیتی و در هر سنی که باشند باید از طرف والدین مورد احترام و تکریم قرار گیرند؛ زیرا از سویی انسان دارای کرامت ذاتی است (رک، اسراء: ۷۰)، پس وظیفه والدین است که فرزندان خود را جدای از علاقه و عشقی که به آنها دارند به عنوان یک بنده خدا، تکریم و احترام کنند. از سوی دیگر، نوجوانی که به واسطه کرامت بخشی والدین،

احساس خودارزشمندی و عزت نفس کند رضایت از زندگی او نیز افزایش خواهد یافت و در موقعیت‌های مختلف زندگی، دست به هر خطایی نمی‌زند (رک، نوری، ۱۴۰۸ هـ.ق، ۱۱/۳۳۹) چون برای خودش ارزش و احترام قائل است. در مورد راهکارهای تکریم نوجوان می‌توان به مواردی مانند نیکو صدازدن نوجوان (یا بنی)، سلام کردن، مشورت کردن، به خواسته‌های او بهادادن، بخشش و تمایز بین خود و رفتار، عدم مقایسه، عدم عیب‌جویی و سرزنش زیاد، عدم تبعیض، رازدار نوجوان بودن و غیره اشاره کرد.

۱۱-۳. مؤلفه یازدهم؛ تقویت و تنبیه‌گری

یازدهمین مؤلفه والدگری اسلامی، تقویت و تنبیه‌گری (کدهای ۴۳-۳۶) است. از تدابیر مهمی که در ایجاد و بازسازی رفتار فرزندان می‌توان از آن استفاده کرد تقویت و تنبیه است. در متون اسلامی راهکارهای تقویت‌کننده متعددی بیان شده است مانند بایستگی بخشش خدای فرزند: «رحمت خدا بر والدینی که خطای فرزندشان را می‌بخشند» (مجلسی، ۱۴۰۳ هـ.ق، ۱۰۴/۹۸). توجه به نقاط مثبت: «سرزنش/عیب‌جویی از فرزند ممنوع است و به برکات فرزند توجه کنید» (هندی، ۱۳۹۷/۱۶/۵۸۴)؛ «ضرر مالی فرزند نادیده گرفته شود و در مقابل، به منافع فرزند توجه شود» (کلینی، ۱۴۰۵ هـ.ق، ۱۱/۴۴۵). تحسین فرزند و درآغوش گرفتن او به خاطر انجام کار نیک: «فرزند به خاطر انجام کار نیک در آغوش گرفته شود و به فرزند ابزار علاقه شود» (مفید، ۱۳۹۴/۱۸۹). تحسین فرزند و شکرگزاری به خاطر انجام کار نیک: «کار خوب فرزند، تحسین و از خداوند به خاطر قابلیت‌های فرزند شکرگزاری شود» (صدوق، ۱۳۶۳/۲/۱۲۷). همچنین راهکارهای تنبیهی مانند تغافل: «تغافل نشانه بزرگواری است» (نوری، ۱۴۰۸ هـ.ق، ۹۰/۱۵۹) به کار رود. امام علی علیه السلام تغافل را از برترین کمالات انسان‌های بزرگوار می‌شمارد و می‌فرماید: «از برترین اخلاق انسان بزرگوار، تغافل او از دانسته‌های خویش است» (لثی واسطی، ۱۳۷۶). نکته تنبیهی دیگر، اصل تناسب است؛ یعنی بین رفتار منفی و مجازات فرزند تناسب وجود داشته باشد (پاینده، ۱۳۸۲).

توجه مثبت و منفی از نکات دیگر است؛ در روایت آمده است: «گناه‌کار را با پاداش دادن به نیکوکار، تنبیه کنید» (صبحی صالح، ۱۴۱۴ هـ.ق). موارد دیگری مانند پرهیز از تنبیه بدنی: «فرزندان را کتک نزنید و با بی‌اعتنایی کوتاه مدت به فرزند او را تنبیه کنید و از زدن به صورت فرزند پرهیزید» (مجلسی، ۱۴۰۳ هـ.ق، ۱۰۱/۹۹؛ پاینده، ۱۳۸۲)، پرهیز از تأدیب هنگام عصبانیت: «از تأدیب درحالت

عصبانیت بپرهیزید» (کلینی، ۱۴۰۵ هـ.ق، ۲۴۳/۱۴)؛ پرهیز از اجبار: «اجبار فرزندان به شیوه زمان والدین نهی شده است» (ابن ابی الحدید، ۱۴۰۴ هـ.ق، ۲۶۷/۲۰)؛ پرهیز از ملامت زیاد: «از افراط در ملامت بپرهیزید» (لیثی واسطی، ۱۳۷۶) از نکات دقیق و ظریفی است که در روایات به آنها توجه شده است.

۳-۱۲. مؤلفه دوازدهم؛ الگودهی

یکی دیگر از مؤلفه‌های والدگری اسلامی، الگودهی (کدهای ۴۹-۴۶) به نوجوان است. یکی از ویژگی‌های دوران نوجوانی، الگویابی است که در راستای رشد و شکل‌گیری هویت رخ می‌دهد. انتخاب الگو مطابق ارزش‌های هر فرد است؛ نوجوانانی که ارزش‌های معنوی، دینی و اخلاقی برایشان مهم است الگوهای خود را از میان شخصیت‌های مذهبی پیدا می‌کنند و نوجوانانی که قدرت بدنی، جمال ظاهری، ثروت و امثال اینها برایشان مهم است از افرادی که در این زمینه‌ها مطرح هستند، پیروی می‌کنند. نیاز به الگو و توجه به آن از دیدگاه قرآن نیز مطرح شده است و خداوند متعال بهترین اسوه و سرمشق را برای بشر معرفی کرده است: «برای شما در زندگی رسول خدا ﷺ سرمشق نیکویی است، برای آنها که امید به رحمت خدا و روز رستاخیز دارند و خدا را بسیار یاد می‌کنند» (احزاب: ۲۱).

شناساندن الگوهای ایمانی و اخلاقی از وظایف والدین، مربیان، و مسئولان امور آموزشی و تربیتی است. الگوپذیری و همانندسازی نوجوان با الگوها طبیعی است. بنابراین، در اوایل بلوغ، پدر و مادر باید نوجوان خود را از تقلید کورکورانه، بدون برهان و تحقیق پذیرفتن و تبعیت محض، بازدارند و او را به سمت منطقی بودن و دلیل داشتن برای تمام کارها مانند تقلید و الگوبرداری از دیگران سوق دهند. از سوی دیگر، فرزندان از والدین و بزرگ‌ترهای خود تبعیت و تقلید می‌کنند. بنابراین، والدین باید خود الگوی مناسبی برای فرزندان نشان باشند (رک. لقمان: ۲۱). در نوجوانی، پدر باید الگوی مناسبی برای پسر و مادر الگوی مناسبی برای دخترش باشد تا هویت او به خوبی شکل بگیرد (طبرسی، ۱۳۸۵). خوش خلقی و عملکرد منطقی والدین می‌تواند الگوی خوبی برای نوجوان باشد. برای مثال اگر والدین به پدر و مادر خود نیکی کنند، فرزندان نیز از آنها الگوبرداری خواهند کرد (رک. کلینی، ۱۴۰۵ هـ.ق، ۵۵۴/۵). یاینکه عملکرد صحیح والدین موجب اصلاح رفتارهای نامناسب فرزندان خواهد شد (رک.،

۳- ۱۳. مؤلفه سیزدهم؛ بیان مستدل

یکی دیگر از مؤلفه‌های والدگری اسلامی، بیان مستدل است که از ترکیب چهار کدمحوری (کدهای ۸۸-۸۵) شکل گرفته است. بزرگان دین اگر دستوری می‌دادند یا امر و نهی خاصی داشتند؛ منطق آن را نیز برای فرزندان بیان می‌کردند. برای مثال لقمان به فرزندش می‌گوید: «فرزندم برای خدا شریک قائل مشو؛ زیرا شرک، ظلم بزرگی است» (رک.، لقمان: ۱۳). در توصیه دیگری لقمان به فرزندش می‌گوید: «فرزندم! از مصاحبت با فاسقان بپرهیز؛ زیرا فاسقان همچون سگان می‌مانند که اگر چیزی نزد تو باشد، می‌خورند و اگر نباشد تو را مذمت کرده و آبرویت را می‌برند» (مفید، ۱۳۹۴). امام سجاد علیه السلام به فرزندش می‌فرماید: «از هر نوع دروغ بپرهیز؛ زیرا کسی که دروغ کوچک را مرتکب شود بر دروغ بزرگ نیز جرأت پیدا می‌کند» (کلینی، ۱۴۰۵ هـ.ق، ۲/۳۳۸). امام علی علیه السلام در سفارش به فرزندش محمد بن حنفیه فرمود: «مبادا به خودبینی و بد اخلاقی و بی‌صبری مبتلا شوی؛ زیرا با این صفات هیچ دوستی برایت باقی نمی‌ماند و پیوسته تعدادی از مردم از تو کناره می‌گیرند» (صدوق، ۱۴۰۳ هـ.ق، ۱/۱۴۷). بنابراین، براساس منابع اسلامی، والدین باید برای امر و نهی‌هایی که به فرزندان به‌ویژه نوجوانان دارند منطق و دلیل نیز ذکر کنند.

۳- ۱۴. مؤلفه چهاردهم؛ کمک به کامل شدن هویت دینی نوجوان

از دیگر مؤلفه‌های والدگری اسلامی، کمک به کامل شدن هویت دینی نوجوان (کدهای ۶۰-۵۰) است. آگاهی بخشی به نوجوانان درباره امور دینی به‌عهده والدین است و محتوای آموزشی نوجوانان باید اولویت‌بندی شود. در منابع اسلامی به آموزش، اعتقادات (رک.، لقمان: ۱۳)، پرهیزکاری (صدوق، ۱۴۱۳ هـ.ق، ۴/۴۰۸)، قرآن (کلینی، ۱۴۰۵ هـ.ق، ۱۱/۴۴۸)، حدیث و احکام (کلینی، ۱۴۰۵ هـ.ق، ۶/۴۷)، شعرهای مذهبی (کشی، ۱۴۰۹ هـ.ق) و مهارت‌های مفید به نوجوانان تأکید شده است. یک اصل مهم در تربیت، پرهیز از افراط و تفریط حتی در عبادت است. امام صادق علیه السلام فرمود:

در نوجوانی به شدت به عبادت خدا مشغول بودم. پدرم که چنین وضعیتی را دید مرا بازداشت و فرمود: «پسرم، به خود سختی نده و جانب اعتدال و وضعیت روحی و روانی خویش را رعایت کن؛ زیرا خداوند اگر بنده‌ای را دوست داشته باشد به عبادت کم او هم راضی است». (کلینی، ۱۴۰۵ هـ.ق، ۲/۸۷)

آینده‌نگری در تربیت نوجوانان و کاربردی بودن محتوای آموزشی آنها ضرورتی است که باید مورد توجه والدین و مربیان قرار گیرد.

امام صادق از پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نقل می‌کند که حضرت فرمود:

خدای رحمت کند کسی را که در نیکی به فرزند خویش کمک کند. راوی پرسید: «چگونه فرزند خود را در نیکی یاری کند؟» حضرت در جواب فرمود: «آنچه در توان اوست بپذیرد و آنچه انجام آن برای او سنگین و طاقت فرساست از او نخواهد و او را به گناه و طغیان وادار نکند و به او دروغ نگفته و در مقابل او اعمال احمقانه انجام ندهد». (کلینی، ۱۴۰۵ هـ.ق، ۵۰/۶)

۳-۱۵. مؤلفه پانزدهم؛ کمک به کامل شدن هویت اخلاقی نوجوان

پانزدهمین مؤلفه والدگری اسلامی، کمک به کامل شدن هویت اخلاقی نوجوان است که از ترکیب چهارده کدمحوری (کدهای محوری ۶۱-۷۴) شکل گرفته است. در منابع اسلامی تصریح شده است: «یکی از حقوق فرزندان این است که نیکو ادب شوند» (صدوق، ۱۴۱۳ هـ.ق، ۴/۳۷۲). ادب نیکو، بهترین هدیه به فرزندان برشمرده شده است (ابن اثیر، ۱۳۶۷/۵، ۲۹/۵). امام صادق عَلَيْهِ السَّلَام فرمود: «فرزند در هفت سال دوم می‌بایست تأدیب شود» (کلینی، ۱۴۰۵ هـ.ق، ۴۶/۶). به والدین دستور داده شده است که نوجوان را با ادب خویش تأدیب کنید (رک.، طبرسی، ۱۴۱۲ هـ.ق) و باید به ادب‌کردن، قبل از سخت شدن دل و اشتغال ذهن نوجوان مبادرت کرد همان‌گونه که امام علی عَلَيْهِ السَّلَام چنین کرد (نهج البلاغه، نامه ۳۱). البته تلاش تربیتی والدین از طرف خداوند، مأجور و مقبول خواهد بود. در روایت آمده است: «تأدیب نیکو سبب آموزش والدین است» (طبرسی، ۱۴۱۲ هـ.ق). داشتن اخلاق نیکو از نگاه متون اسلامی، نیاز به رعایت برخی بایسته‌ها و نبایسته‌هاست. موارد پسندیده اخلاقی مانند خوش خلقی، مؤدب بودن، در رابطه با دیگران، نفس خویش را معیار قراردادن، منطقی بودن و بهره‌بردن از عقل، آمر به معروف و ناهی از منکر بودن، به یاد خدا بودن، سکوت و میانه‌روی در گفتار و رفتار (رک.، صبحی صالح، ۱۴۱۴ هـ.ق؛ ابن اثیر، ۱۳۶۷/۵، ۲۹/۵؛ نهج البلاغه، نامه ۳۱؛ لقمان: ۱۷-۱۹؛ کلینی، ۱۴۰۵ هـ.ق، ۲۹۵/۳). موارد ناپسند اخلاقی مانند خودخواهی، غرور، بداخلاقی؛ شوخی زیاد، زیاد خندیدن، دروغ، کم‌صبری، تنبلی، ظلم به دیگران و خواب زیاد در شب (رک.، صدوق، ۱۳۶۲/۱، ۱۴۷/۱؛ صدوق، ۱۴۱۳ هـ.ق، ۴۰۸/۴؛ حمیری قمی، ۱۳۶۹؛ کلینی، ۱۴۰۵ هـ.ق، ۳۳۱/۲ و ۳۳۸؛ صدوق، ۱۳۷۶).

۳- ۱۶. مؤلفه شانزدهم؛ کمک به کامل شدن هویت اجتماعی نوجوان

شانزدهمین مؤلفه والدگری اسلامی (کدهای ۷۹-۷۵) است. یکی از ابعاد هویت، بعد اجتماعی آن است؛ بایستگی های دوستی و مصاحبت با دیگران از موضوعات مهمی درباره روابط اجتماعی است که در متون اسلامی بررسی شده است. امام سجاد علیه السلام به یکی از فرزندان می فرماید:

شما با پنج گروه دوستی برقرار نکنید: دروغ گو، فاسق، بخیل، احمق و کسی که از خویشانش ببرد؛ زیرا دروغ گو، سراب را به صورت حقیقت برای انسان جلوه می دهد؛ فاسق برایش مهم نیست که تو به چه چالش یا دشواری مبتلا می شوی؛ بخیل تو را به کمترین چیزی می فروشد؛ شخص احمق دوست دارد که تو را کمک کند، ولی متأسفانه همیشه راه غلط را نشانت می دهد و شخصی هم که از خویشاوندان بریده است، همانا در کتاب خدا قاطع رحم را مورد لعن خداوند یافتیم. (کلینی، ۱۴۰۵ هـ.ق، ۶۴۱/۲)

در همین زمینه امام حسن علیه السلام فرمود: «از دوستی قبل از شناخت طرف مقابل بپرهیز». (ابن شعبه حرانی، ۱۴۰۴ هـ.ق) پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله می فرماید: «انسان از دوست و همنشین تأثیر می پذیرد» (کلینی، ۱۴۰۵ هـ.ق، ۱۱۲۲/۴). امام علی علیه السلام می فرماید:

پسرم، نفس خود را میزان میان خود و دیگران قرار ده، پس آنچه را که برای خود دوست داری برای دیگران هم دوست بدار و آنچه را که برای خود نمی پسندی برای دیگران مپسند. ستم روا مدار آن گونه که دوست نداری به تو ستم شود. نیکوکار باش، آن گونه که دوست داری به تو نیکی کنند و آنچه را که برای دیگران زشت می داری برای خود نیز زشت شمار و چیزی را برای مردم بپسند که برای خود می پسندی. (نهج البلاغه، نامه ۳۱)

۳- ۱۷. مؤلفه هفدهم؛ کمک به نوجوان برای به دست آوردن موقعیت شغلی مناسب

یکی دیگر از مؤلفه های والدگری اسلامی، کمک به نوجوان برای به دست آوردن موقعیت شغلی مناسب (کدهای ۸۴-۸۰) است. به دست آوردن موقعیت شغلی مناسب از جمله حقوق فرزندان در نگاه آموزه های اسلامی است (رک. کلینی، ۱۴۰۵ هـ.ق، ۴۸/۶). هویت شغلی به صورتی بسیار ساده از دوره کودکی شروع به شکل گرفتن می کند و کودکان به خیال پردازی های شغلی می پردازند و در نوجوانی با بروز توانایی های فکری و تفکر انتزاعی به آزمایش ذهنی مشاغل پرداخته و می فهمند که به دست آوردن یک شغل، مستلزم

توانایی‌ها و آموزش‌های خاص است و بالاخره مرحله واقع‌بینی شغلی در جوانی حاصل می‌شود. پیامبر ﷺ به حضرت علی علیه السلام فرمود: «ای علی، حق فرزند بر پدرش این است که برای او نام خوب انتخاب کند، در ادب و تربیتش بکوشد و او را به کار شایسته‌ای بگمارد» (صدوق، ۱۴۱۳ هـ.ق، ۳۷۲/۴). حضرت علی علیه السلام فرمود: «هم‌چنان‌که داشتن شغل، محل تلاش و کوشش است، بیکاری محل فساد و تباهی و نابودی است» (مفید، ۱۴۱۳ هـ.ق، ۲۹۸/۱). والدین وظیفه دارند در انتخاب شغل فرزندان دقت کنند و آنها را از برخی مشاغل نامناسب برحذر دارند (کلینی، ۱۴۰۵ هـ.ق، ۶۴۶/۶). در روایتی از شخصی به نام حریر چنین نقل شده است:

اسماعیل فرزند امام صادق علیه السلام مقداری پول داشت. مردی از قریش برای تجارت عازم یمن بود. اسماعیل می‌خواست پول خویش را به آن مرد بدهد تا برای وی کالایی خریداری نماید و تجارت کند. در این رابطه با پدر خود، حضرت امام صادق علیه السلام مشورت کرد. امام علیه السلام نفرمود این کار را نکن بلکه فرمود: «عزیزم، آیا نشنیده‌ای که این مرد شراب‌خوار است». اسماعیل گفت: «مردم چنین می‌گویند». حضرت فرمود که خداوند در قرآن می‌فرماید: «یؤمن بالله و یؤمن بالمؤمنین»، پس هرگاه مؤمنان نزد تو شهادت دادند آنان را تصدیق کن. (کلینی، ۱۴۰۵ هـ.ق، ۲۹۹/۵).

ضرورت تناسب تربیت شغلی با شرایط زمان، یکی از نکات مهم در این زمینه است. حضرت علی علیه السلام فرمود: «فرزندان خویش را مجبور نکنید که به آداب و رسوم شما عمل کنند، چون آنان متعلق به زمان دیگری هستند و باید متناسب با زمان خود تربیت شوند» (ابن‌ابی‌الحدید، ۱۴۰۴ هـ.ق، ۲۶۷/۲۰). همچنین آن حضرت فرمود: «برترین چیزهایی که خوب است نوجوانان/ جوانان یاد بگیرند چیزهایی است که وقتی بزرگ شدند به آن احتیاج داشته باشند» (ابن‌ابی‌الحدید، ۱۴۰۴ هـ.ق، ۳۳۳/۲۰). توصیه به کسب علم، مهارت‌ها و فنون به‌ویژه فنون دفاعی و نظامی، همواره در منابع اسلامی مورد تأکید قرار گرفته است و ایجاد شرایط یادگیری برای فرزندان را همواره به پدران توصیه کرده‌اند. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله می‌فرماید: «خواندن و نوشتن از حقوق فرزندان است» (پابنده، ۱۳۸۲، ۴۴۷). امام علی علیه السلام فرمود: «فرزندان را به علم‌آموزی امر کنید (متقی‌هندی، ۱۳۹۷، ۵۸۴/۱۶) و شنا و تیراندازی را به فرزندان یاد بدهید» (کلینی، ۱۴۰۵ هـ.ق، ۴۴۲/۱۱).

۳- ۱۸. مؤلفه هجدهم؛ کمک به کامل شدن هویت جنسی نوجوان توسط والدین

هجدهمین مؤلفه والدگری اسلامی، کمک به کامل شدن هویت جنسی نوجوان توسط

والدین (کدهای ۱۹-۱۴) است. برای رسیدن به هویت سالم جنسی باید از کودکی مراقبت‌ها و هدایت‌گری‌های لازم انجام شود تا در نوجوانی و جوانی کامل شود. بنابراین گفته شده است که فرزندان باید برای ورود به اتاق والدین در سه موقع از شبانه‌روز اجازه بگیرند (رک. نور: ۵۸ و ۵۹؛ کلینی، ۱۴۰۵ هـ.ق، ۵/۵۲۸)؛ نگاه به عورت فرزند و والدین ممنوع است (کلینی، ۱۴۰۵ هـ.ق، ۵/۳۰۶)؛ بستر فرزندان در ده سالگی جدا شود (صدوق، ۱۴۱۳ هـ.ق، ۳/۴۳۶) و بین بستر پسران و زنان می‌بایست از ده سالگی جدایی انداخت (کلینی، ۱۴۰۵ هـ.ق، ۱۱/۴۴۳).

یکی از حقوق فرزندان، زمینه‌سازی برای ازدواج آنها بعد از بلوغ است. (رک. طبرسی، ۱۴۱۲ هـ.ق) پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله می‌فرماید: «والدین در صورت تأخیر انداختن در ازدواج فرزند با وجود شرایط، گنه‌کارند» (هندی، ۱۳۹۷، ۱۶/۴۴۲). از جمله حقوق فرزندان پسر، تکریم مادر، تعلیم کتاب، طهارت، آموزش شنا و از حقوق فرزندان دختر، تکریم مادر، تعلیم سوره نوره یوسف است (کلینی، ۱۴۰۵ هـ.ق، ۶/۴۹) و دختران و زنان باید به حفظ حجاب امر شوند (رک. احزاب: ۵۹). بنابراین، برای شکل‌گیری سالم و کامل شدن هویت جنسی نوجوان باید از مدت‌ها قبل (دوران کودکی)، مرزها و حریم‌ها را رعایت کرد.

جدول ۲

شاخص روایی محتوایی کدهای والدگری اسلامی

کد/شاخص	میانگین CVI
کد باز به کد محوری	۷۷/۸۴
شاخص	۰/۷۹
نتیجه	تأیید
کد محوری به کد انتخابی	۰/۹۹
شاخص	۰/۷۹
نتیجه	تأیید

۴. بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف استخراج مؤلفه‌های والدگری اسلامی برای دوره نوجوانی انجام گرفت و محقق براساس یافته‌ها به ۱۸ مؤلفه دست یافت که عبارتند از: پذیرش و اعمال مسئولیت والد در برابر نوجوان، مراقبت و هدایت نوجوان، تدریجی بودن والدگری، درک توان

نوجوان، توجه و تأمین سلامت جسمی، توجه و تأمین نیازهای مالی، کمک به کامل شدن هویت نوجوان در ابعاد جنسی، دینی، اخلاقی، اجتماعی و شغلی، رابطه عاطفی، عدالت، واگذاری مسئولیت‌ها به نوجوان، تقویت و تنبیه‌گری، تکریم و احترام، الگودهی و بیان مستدل. مؤلفه‌های استخراج شده، توسط ۹ نفر از کارشناسان مورد ارزیابی قرار گرفت که نتایج از روایی محتوایی مطلوب این مؤلفه‌ها حکایت داشت (در هر مؤلفه CVI ۸۴/۷۷ و CVR ۰/۹۶).

همان‌گونه که یافته‌های پژوهش حاضر نشان می‌دهد علاوه بر مؤلفه‌هایی که در پژوهش مهدوی نیک (۱۳۹۲) برای دوره نوجوانی به دست آمده است (اقتدار و وزارت به همراه مؤلفه‌های عمومی تکریم، محبت، عدالت، صداقت، نظارت و کنترل) یا دو نوع تربیتی که در پژوهش همتی (۱۳۹۱) برای پدر در نظر گرفته شده (تربیت اجتماعی و اقتصادی) و یا مؤلفه‌هایی که سراقی (۱۳۹۲) در پژوهش خود برای نقش مادری (سه مؤلفه اصلی پذیرش، محافظت و پرورش) و هفت زیرمؤلفه (تأمین نیازهای زیستی، حفظ از خطر، مراقبت‌های پیشگیرانه، بازی، محبت، تکریم، پیشگیری از آسیب و جهت‌دهی مذهبی) به دست آورده است، محقق به مؤلفه‌های دیگری نیز دست پیدا کرد که مخصوص والدگری اسلامی در دوره نوجوانی است. مؤلفه‌هایی مثل درک توان نوجوان، کمک به کامل شدن هویت در ابعاد مختلف دینی، اخلاقی، اجتماعی، شغلی و جنسی، مراقبت و هدایت تدریجی، واگذاری مسئولیت‌ها، الگودهی و بیان مستدل. البته مؤلفه توجه و تأمین سلامت جسمی و نیازهای مالی را می‌توان برای همه دوره‌های سنی فرزندان در نظر گرفت.

بنابراین، با هم‌پوشی اجمالی در برخی مؤلفه‌ها، پژوهش حاضر با استفاده از روش داده‌بنیاد، نگاه کامل‌تری به والدگری در دوره نوجوانی دارد و توانسته است به مباحث و جوانب مختلف این دوره و نقش والدین برای رسیدن به یک رابطه مطلوب والد-فرزند و شکل‌گیری هویت سالم نوجوان بپردازد؛ یعنی موضوعی که در پژوهش‌های قبلی دیده نشد و هیچ‌کدام از پژوهش‌های مذکور به‌طور خاص به والدگری دوره نوجوانی نپرداختند. بنابراین، اگر والدگری بر اساس این مؤلفه‌ها در دوره نوجوانی صورت پذیرد والدین با انجام مسئولیت خود، می‌توانند ارتباط مطلوبی با نوجوان خود برقرار کنند و از این طریق زمینه

تربیت صحیح و رشد نوجوانان را نیز در ابعاد مختلف فراهم آورند. تبیین روابط فرضی این مؤلفه‌ها در قالب مدل مفهومی والدگری اسلامی برای دوره نوجوانی، تدوین طرح‌نما و بررسی امکان‌سنجی آن، نیازمند مطالعات بعدی است.

فهرست منابع

- * قرآن کریم (۱۳۸۲). مترجم: فولادوند، محمد مهدی، قم: کتابخانه بزرگ قرآن کریم.
۱. ابن ابی الحدید، عبدالحمید بن هبه الله (۱۴۰۴ ه.ق). شرح نهج البلاغه. قم: مکتبه آیت الله مرعشی النجفی.
 ۲. ابن اثیر جززی، مبارک بن محمد (۱۳۶۷). النهایه. قم: اسماعیلیان.
 ۳. ابن بابویه (شیخ صدوق)، محمد بن علی (۱۴۱۳ ه.ق). من لایحضره الفقیه. قم: دفتر انتشارات اسلامی.
 ۴. ابن بابویه (شیخ صدوق)، محمد بن علی (۱۳۶۲). الخصال. قم: انتشارات جامعه مدرسین.
 ۵. ابن بابویه (شیخ صدوق)، محمد بن علی (۱۳۸۵). علل الشرایع. نجف اشرف: حیدریه.
 ۶. ابن بابویه (شیخ صدوق)، محمد بن علی (۱۳۶۳). عیون اخبار الرضا. قم: چاپ مهدی لاجوردی.
 ۷. ابن شعبه حرانی، حسن (۱۴۰۴ ه.ق). تحف العقول. قم: انتشارات جامعه مدرسین.
 ۸. بخاری، محمد بن اسماعیل (۱۴۲۲ ه.ق). صحیح البخاری. بیروت: دار طوق النجاة.
 ۹. بروجردی، آقا حسین (۱۳۸۶). جامع احادیث شیعه. تهران: فرهنگ سبز.
 ۱۰. پاینده، ابوالقاسم (۱۳۸۲). نهج الفصاحه. تهران: دنیای دانش.
 ۱۱. تیممی آمدی، عبدالواحد (۱۳۶۶). غرر الحکم و درر الکلم. قم: دفتر تبلیغات اسلامی.
 ۱۲. حاجی سیدرضی، حمید، از خوش، منوچهر، طهماسبیان، کارینه، بیات، مریم، و بیگلریان، اکبر (۱۳۹۱). معناداری اثربخشی آموزش والدین کودکان نافرمان بر روش‌های فرزندپروری مادران و مشکلات رفتاری کودکان. نشریه خانواده‌پژوهی، ۴، ۳۷۳-۳۹۰.
 ۱۳. حرعاملی، محمد بن الحسن (۱۴۰۹ ه.ق). وسائل الشیعه الی تحصیل مسائل الشریعه. قم: مؤسسه آل البيت.
 ۱۴. حمیری قمی، محمد بن عبدالله بن جعفر (۱۳۶۹). قرب الاسناد. نجف: مطبعه حیدریه.
 ۱۵. دهخدا، علی اکبر (۱۳۷۷). لغت‌نامه دهخدا. تهران: دانشگاه تهران.
 ۱۶. دیلمی، حسن بن محمد (۱۴۱۲ ه.ق). ارشاد القلوب الی الصواب. قم: الشریف الرضی.
 ۱۷. راوندی کاشانی، فضل الله بن علی (بی تا). النوادر. قم: دارالکتب.
 ۱۸. سمرقندی، نصر بن محمد (۱۴۲۱ ه.ق). تنبیه الغافلین بأحادیث سید الانبیاء والمرسلین. بیروت: دار ابن کثیر.
 ۱۹. شریف الرضی، محمد بن حسین (۱۳۷۸). نهج البلاغه. مترجم: میردشتی، محمد. تهران: کاشف.
 ۲۰. طباطبایی، سید محمد کاظم (۱۳۹۰). منطق فهم حدیث. قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی علیه السلام.
 ۲۱. طبرسی، حسن بن فضل (۱۴۱۲ ه.ق). مکارم الاخلاق. قم: الشریف الرضی.
 ۲۲. طبرسی، علی بن حسن (۱۳۸۵). مشکاه الانوار فی غرر الاخبار. نجف: مکتبه الحیدریه.
 ۲۳. طوسی، محمد بن الحسن (۱۴۱۴ ه.ق). الامالی. قم: دارالثقافه.
 ۲۴. عیاشی، محمد بن مسعود (۱۳۸۰). تفسیر العیاشی. تهران: چاپخانه علمیه.
 ۲۵. فیض کاشانی، محمد بن مرتضی (۱۴۱۹ ه.ق). الصافی فی تفسیر القرآن. تحقیق: امینی حسینی، محسن. تهران: بی نا.
 ۲۶. قدسی، علی محمد، و قائمی، مرتضی (۱۳۹۳). بررسی تطبیقی سبک‌های فرزندپروری با سبک فرزندپروری امام علی علیه السلام در نامه سی و یکم نهج البلاغه. نشریه پژوهش‌نامه نهج البلاغه، ۸(۲)، ۱-۲۰.
 ۲۷. کراچکی، محمد بن علی (۱۴۱۰ ه.ق). کنز الفوائد. قم: دار الذخائر.
 ۲۸. لیشی واسطی، علی بن محمد (۱۳۷۶). عیون الحکم و المواعظ. قم: دارالحدیث.
 ۲۹. مجلسی، محمد باقر (۱۴۰۳ ه.ق). بحار الانوار. بیروت: مؤسسه وفاء.
 ۳۰. مطهری، مرتضی (۱۳۶۷). تعلیم و تربیت در اسلام. تهران: صدرا.
 ۳۱. مفید، محمد بن محمد (۱۳۹۴). الاختصاص. قم: جامعه مدرسین.
 ۳۲. مفید، محمد بن محمد (۱۴۱۳ ه.ق). الارشاد فی معرفه حجج الله علی العباد. قم: کنگره شیخ مفید.
 ۳۳. مفید، محمد بن محمد (۱۴۱۳ ه.ق). الامالی. قم: کنگره شیخ مفید.

۳۴. مهدوی نیک، حسین (۱۳۹۲). *الگوی فرزندپروری براساس آموزه‌های اسلامی و تبیین روان‌شناختی آن*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد روان‌شناسی. مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی علیه‌السلام. قم.
۳۵. نوری، حسین بن محمدتقی (۱۴۰۸ ه.ق). *مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل*. قم: مؤسسه آل‌البیت.
۳۶. همتی، مجید (۱۳۹۱). تهیه، ساخت و تعیین ویژگی‌های روان‌سنجی پرسش‌نامه نقش تربیتی پدر از دیدگاه اسلام. پایان‌نامه کارشناسی ارشد روان‌شناسی. مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی علیه‌السلام. قم.
۳۷. هندی، علی‌المتقی بن حسام‌الدین (۱۳۹۷). *کنز العمال فی سنن الاقوال والاعمال*. بیروت: مکتبه التراث الاسلامی.
۳۸. هینمی، علی بن ابوبکر (۱۴۰۸ ه.ق). *مجمع الزوائد و منبع الفوائد*. بیروت: دارالکتب العلمیه.
39. Bornstein, M. H., & Cheah, C. S. L. (2006). *The Place of Culture and Parenting in the Ecological Contextual Perspective on Developmental Science*. New York: Psychology Press.
40. Brooks, J. B. (2012). *The Process of Parenting: Ninth Edition*. McGraw-Hill Higher Education. ISBN 978-0-07-746918-4.
41. Crockett, Lisa J., Veed, Glen J., & Russell, S. T. (2010). Do Measures of Parenting Have the Same Meaning for European, Chinese, and Filipino American Adolescents? *Tests of Measurement Equivalence*. DOI:10.1007/978-1-4419-5728-3_2
42. DomenechRodríguez, M. M., Donovan, M. R., & Crowley, S. L. (2009). Parenting Styles in a Cultural Context: Observations of “Protective Parenting” in First-Generation Latinos. *Family Process*, 2(48), 195-210.
43. Madanipour, A., Rostami, Z., & Madandar, M. (2011). A Comparative Study of Child Rearing Values in Central Asia, the Middle East and North Africa. *Journal of Family Research*, 6(4), 411-431.
44. Padmawidjaja, Inna A., & Chao, R. K. (2010). *Parental Beliefs and Their Relation to the Parental Practices of Immigrant Chinese Americans and European Americans*. New York: Springer.
45. Shukla, K. C. (2008). *Encyclopaedia of Psychology*. Ajay Verma: Commonwealth Publishers.